

„MAŠA GULI ANT STALO“, „SOCIALIZMAS IR KRIKŠČIONYBĖ“

Fiodoras Dostojevskis

Vertimo, publikacijos ir pratarinės autorė Dagnė Beržaitė

Šiandien jau galime drąsiai tvirtinti, kad visi rusų rašytojo Fiodoro Dostojevskio literatūros kūriniai išversti į lietuvių kalbą¹. Tačiau rašytojo publicistika, jo literatūros kritikos straipsniai, dienoraščių ar užrašų knygelių fragmentai, visame pasaulyje cituojami ir nagrinėjami ne ką rečiau, nei jo romanai ar apysakos, skaitantiems tik lietuviškai vis dar nepasiekiami. Todėl šį kartą noriu pasiūlyti kelių nepabaigtų Dostojevskio straipsnių ir jų tezių „Maša guli ant stalo“² ir „Socializmas ir krikščionybė“³

lietuviškus vertimus. Šie du filosofiniai fragmentai, apmąstyti ir užrašyti paraleliai kuriant *Užrašus iš pogrindžio*⁴, ne tik praplečia šios filosofinės apysakos kontekstą, pateikia naujus jos perskaitymo ir interpretavimo būdus, bet ir tiesiogiai, be grožinio teksto „tarpininkavimo“, supažindina su Dostojevskio mintimis apie visuotinį, jo įsitikinimu, „matematiškai“ neišvengiamą kiekvienos asmenybės vystymosi kelią nuo „visuotinumų, patriarchališkumo per civilizaciją link Kristaus idealo“. Rusų literatūrologė Tatjana Kasatkina, viena ryškiausių nūdienos Dostojevskio kūrybos žinovų, vienos iš dviejų conceptualių religinio literatūros kūrinių interpretavimo strategijų autorių⁵, sudėtingą, nevienareikšmę krikščioniškojo pasaulio sampratą, išbarsytą atskiruose Dostojevskio personažų dialoguose, aiškina remdamasi būtent šiais nebaigtų tekstų fragmentais⁶.

¹ Tiesa, kai kurių iš jų, pvz., apysakos *Užrašai iš pogrindžio* (1864) kelias link lietuvių skaitytojų buvo itin ilgas. Šis vienas svarbiausių rašytojo filosofinių kūrinių į lietuvių kalbą buvo išverstas tik 2010 metais. Apie tai jau rašiau anksčiau, žr.: „Nedėkingo skaitytojo pastabos“, *Respectus Philologicus* № 20 (25), 2011, p. 267–271.

² 1864 metų balandžio 16 naktį, sėdėdamas prie mirusios pirmosios žmonos Marijos Dmitrijevnos (pirmoje santuokoje – Isajevos) karsto, Dostojevskis užsirašė užrašų knygėlėje: „Maša guli ant stalo. Ar pasimatysiu su Maša?“. Taip gimė tekstas, dostojevistikoje vadinamas „Maša guli ant stalo“.

³ Dostojevskio noras parašyti straipsnį apie socializmą ir krikščionybę gimė gana anksti. Manoma, kad mintys apie socializmo ir krikščionybės tapatumus ir skirtumus jam nedavė ramybės nuo pat pažinties su literatūros kritiku Visarionu Belinskiu (1845). Apie šiuos klausimus rašytojas užsimena ir kelionių užrašuose „Žiemos pastabose apie vasaros įspūdžius“ (1863). 1864 metais, tik baigęs *Užrašus iš pogrindžio*, Dostojevskis pradeda straipsnį „Socializmas ir krikščionybė“. Vieningo paaiškinimo, kodėl straipsnis taip ir liko nepabaigtas, nėra.

⁴ Plačiau apie tai skaityti: Beržaitė D., *Dostojevskio skaitiniai. Apysakos „Užrašai iš pogrindžio“ studija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 17–18, <http://www.flf.vu.lt/lt/mokslas/elektroniniai-istekliai#vadovėliai-mokymo-priemonės> (2013-09-15)

⁵ Долгушин Д., «Религиозная интерпретация русской литературы: между доктриналогией и персоналогией», *Toronto Slavic Quarterly*, № 44, Spring 2013, p. 322.

⁶ Касаткина Т., «Записки из подполья в контексте черновых записей Ф. М. Достоевского»

Fragmentas „Maša guli ant stalo“, kaip ir tezės planuojamam straipsniui „Socializmas ir krikščionybė“, taip ir liko nesuredaguotas, juodraštinis, šias mintis Dostojevskis užsirašė sau. Todėl pirmą kartą versdama į lietuvių kalbą šiuos du svarbius Dostojevskio užrašų fragmentus stengiausi išsaugoti leksikos, sintaksės ir grafikos savitumą, spontanišką minčių fiksavimo įspūdį.

„Maša guli ant stalo“⁷

Pamilti žmogų *kaip patį save* pagal Kristaus įstatymą – neįmanoma. Asmenybės įstatymas žemėje sujungia. Aš trukdo. Vienas Kristus galėjo, bet Kristus buvo per amžius idealas, kurio siekia ir pagal gamtos įstatymus turi siekti žmogus. Tačiau po Kristaus, kaip *įsikūnijusio žmogaus, idealo* pasirodymo, visiškai paaiškėjo, kad aukščiausias, galutinis asmenybės vystymasis ir turi pasiekti tai (pačiame vystymosi gale, pačiame tikslo pasiekimo punkte), kad žmogus rastų, suvoktų ir visa savo prigimties galia įsitikintų, jog aukščiausias savęs panaudojimas, kokį tik gali žmogus išgauti iš savo asmenybės, iš pilno savojo *aš* išsivystymo, – tai tarsi sunaikinti tą *aš*, atiduoti jį visiškai, absoliučiai ir pasiaukojamai visiems ir kiekvienam. Ir tai didžiausia laimė. Tokiu būdu, asmenybės įstatymas susilieja su humanizmo įstatymu, ir tame susiliejime abu, *aš* ir *visi* (matyt, dvi kraštutinės priešingybės),

abipusiai susinaikinusios viena dėl kitos, kartu pasiekia ir aukščiausią savo atskiro individualaus vystymosi tikslą. Tai ir yra Kristaus rojus. Visa, kaip visos žmonijos, taip ir, iš dalies, kiekvieno atskirai, istorija yra tik vystymasis, kova, pastangos ir šio tikslo pasiekimas.

Bet jeigu tai – galutinis žmonijos tikslas (pasiekus jį žmonijai nebereikės toliau vystytis, tai yra siekti, kovoti, įžiūrėti visuose savo nuopoliuose idealą ir amžinai jo siekti, – reiškia, nereikės ir gyventi) – tai, pasirodo, žmogus, pasiekęs jį, baigia savo žemiškąjį gyvenimą. Taigi, žmogus žemėje yra tik besivystanti būtybė, vadinausi, ne galutinė, o pereinamoji.

Bet siekti tokio didžio tikslo, kaip aš manau, visiškai beprasmiška, jei jį pasiekus viskas užgesta ir pradingsta, tai yra, jei žmogus, pasiekęs tikslą, nebeturės gyvenimo. Iš to plaukia, kad būsimas, rojaus gyvenimas yra.

Koks jis, kur jis, kokioje planetoje, kuriame centre, ar galutiniame centre, tai yra visuotinėje Sintezėje, tai yra Dievo prieglobstyje? – nežinome. Žinome tik vieną būsimos būtybės, kuri, vargu, ar vadinsis žmogumi, būsimą bruožą (vadinasi, mes neturime supratimo, kokiomis būtybėmis būsim). Tą bruožą nusakė ir nuspėjo Kristus – didysis ir galutinis visos žmonijos vystymosi idealas – pagal mūsų istorijos įstatymą pasirodęs mums įsikūnijęs; tas bruožas „Prisikėlę neves ir netekės, bet bus kaip Dievo angelai danguje“. Labai reikšmingas bruožas.

- 1) Neves ir netekės – nes nereikia: vystytis, siekti tikslo keičiantis kartoms jau nereikia ir
- 2) Vedybos ir kėsinimasis į moterį yra tarsi didžiausias atsistūmimas nuo humanizmo, visiškas poros

ro 1864 года», <http://www.youtube.com/watch?v=t1CkepgSqFo> (2013-08-12); Касаткина Т., «Христология Достоевского», <http://www.youtube.com/watch?v=5BUKxgtK0-0> (2013-09-14). Kasatkinos pranešimuose pateikiami išsamūs šių konkrečių Dostojevskio tekstų komentarai.

⁷ Достоевский Ф.М., *Собр. соч. в 15-ти тт.* С.-Петербург: Наука, 1996. Т. 15, с. 715–717.

atsiskyrimas nuo *visų* (mažai lieka visiems). Šeima, tai yra gamtos įstatymas, nėra vis tik normalu, tai tikrąja to žodžio prasme egoistinė žmogaus būseną. Šeima – tai didžiausia žmogaus šventovė žemėje, nes tokio gamtos įstatymo dėka žmogus pasiekia (tai yra keičiantis kartoms) tikslo. Tačiau, tuo pačiu, žmogus pagal gamtos įstatymą privalo pastoviai jį neigti vardan galutinio tikslo. (Dvilypumas.)

NB. Antikristai klysta neigdami krikščionybę sekančiu neigimo punktu: 1) „Kodėl gi krikščionybė, jei ji tikra, nekaraliauja žemėje; kodėl žmogus vis dar kenčia, ir netampa kitam broliu?“.

Bet juk labai aišku kodėl: todėl, kad tai būsimos, galutinio žmogaus gyvenimo idealas, o žemėje žmogus gyvena pereinamosios būsenos. Tai bus, bet bus, kai bus pasiektas tikslas, kada žmogus pagal gamtos įstatymus gims iš naujo, galutinai naujo būvio, kur neves ir netekės, ir, 2-a. Pats Kristus skelbė savo mokymą kaip idealą, pats išpranašavo, kad iki pasaulio pabaigos bus kova ir vystymasis (mokymas apie kardą), nes tai gamtos įstatymas, nes žemėje gyvenimas besivystantis, o ten – būtis, visiška Sintezė, amžinai besidžiaugianti ir pripildyta, kuriai, matyt, „laiko daugiau nebus“.

NB2. Ateistai, neigiantys Dievą ir būsimą gyvenimą, labai linkę vaizduoti tai žmogiškame pavidale, tuo ir nuodėmingi. Dievo prigimtis visiškai priešinga žmogaus prigimčiai. Žmogus, pagal didįjį mokslo rezultatą, eina nuo skirtingumo link Sintezės, nuo faktų prie jų apibendrinimų ir pažinimo. Dievo esmė kita. Tai pilna visos būties, išnaudojančios save daugybėje skirtumų, Analizėje, Sintezė.

Bet jei žmogus – ne žmogus – kokia tada jo prigimtis?

Žemėje to negalima suprasti, bet jos įstatymas ir visa žmonija gali nujausti tiesioginėmis emanacijomis (Prudonas, Dievo atsiradimas) ir kiekvienu atskiru asmeniu.

Tas pilno *aš* susiliejimas, tai yra žinojimo ir Sintezės, *su viskuo*. „Pamilk viską kaip save“. Žemėje tai neįmanoma, nes prieštarauja asmenybės vystymosi įstatymui ir galutinio tikslo pasiekimui, kuriuo žmogus susietas. Vadinas, įstatymas nei-dealus, kaip sako antikristai, o mūsų idealo.

NB. Taigi, viskas priklauso nuo to: priimamas Kristus kaip galutinis idealas žemėje, tai yra nuo tikėjimo krikščioniško. Jei tiki Kristumi, tai tiki, kad gyvensi amžinai.

Ar yra tada būsimas gyvenimas kiekvienam *aš*? Sako, žmogus suyra ir miršta *visas*.

Mes jau todėl žinom, kad ne visas, kad žmogus, fiziškai gimdantis sūnų, perduoda dalį savo asmenybės, taip pat ir moraliai palieka atminimą apie save žmonėms (NB. Reikšmingas amžino atminimo palinkėjimas gedulingose pamaldose), tai yra savo ankstesnės, žemėje gyvenusios asmenybės dalimi įeina į būsimos žmonijos vystymąsi. Mes akivaizdžiai matome, kad didžiųjų žmogaus vystytojų atmintis gyva tarp žmonių (lygiai taip pat kaip ir piktadarių vystymas) ir žmogui netgi didžiausia laimė būti panašiam į juos. Vadinas, dalis šių natūrų kūnu ir siela įeina į kitus žmones. Kristus visas įėjo žmonijon. Ir žmogus siekia kaip savo idealo tapti Kristaus *aš*. Tai pasiekęs, jis aiškiai pamatys, kad ir visi žemėje, siekė to paties tikslo, įėjo į jo galutinę esmę, tai yra į Kristų. (Apjungianti Kristaus esmė nuostabi. Tai Dievo esmė, reiškia, Kristus

yra Dievo atspindys žemėje). Kaip prisikels tada kiekvienas *aš* – bendroje Sintezėje – sunku įsivaizduoti. Bet gyvas, nemiręs iki pat galutinio tikslo ir atsispindėjęs galutiniame ideale – turi atgimti galutiniam, apjungiančiam, amžinam gyvenimui. Mes būsim – asmenys, nesustodami jungtis su viskuo, nevedantys ir netekantys, taip pat ir skirtingose grupėse (mano tėvo mano namuose daug buveinių). Visą save pajaus ir pažins amžiams. Bet kaip tai bus, kokioje formoje, kokioj esmėj – žmogui sunku ir iki galo įsivaizduoti.

Taigi, žmogus žemėje siekia idealo, *priešingo* jo natūrai. Kai žmogus žemėje neįvykdė savo idealo siekimo įstatymo, tai yra nepaaukėjo meile savo *aš* žmonėms arba kitai būtybei (*aš* ir *Maša*), jis jaučia kančią ir pavadino tą būseną nuodėme. Taigi, žmogus visada turi jausti kančią, kuri, įvykdžius įstatymą, išsilygina rojaus malonumu, tai yra auka. Čia jau žemės pusiausvyra. Kitaip žemė būtų beprasmiška.

Materialistų mokymas – visuotinis sąstingis ir medžiagos mechanizmas, vadinasi, mirtis. Tikrosios filosofijos mokymas – sąstingio sunaikinimas, tai yra mintis, tai yra visatos centras ir išorinės jos formos Sintezė – jos medžiaga, tai yra Dievas, tai yra beribis gyvenimas.

„Socializmas ir krikščionybė“⁸

Socializme – skiedrelės, krikščionybėje – galutinis asmenybės ir savo paties valios vystymasis.

Dievas yra žmonijos, masės, *visų* idėja.

Kai žmogus gyvena masėse (pirmykštėse patriarchalinėse bendruomenėse, apie

kurias išlikę padavimai) – tai žmogus gyvena *tiesiogiai*.

Vėliau seka pereinamasis laikas, tai yra tolimesnis vystymasis, tai yra civilizacija. (Civilizacija yra laikas pereinamas). Tame tolesnio vystymosi laike įvyksta fenomenas, naujas faktas, kurio išvengti niekas negali, tai savimonės vystymasis ir tiesioginių idėjų ir įstatymų (autoritetų, patriarchalinių, masės įstatymų) neigimas. Žmogus kaip asmenybė šitoje savo bendragenetinėje būsenoje tapdavo priešišku, neigiančiu masių autoriteto ir *visų* įstatymą. Todėl *visuomet* praradavo tikėjimą Dievu. (Tuo baigdavosi visokios civilizacijos. Pavyzdžiui, Europoje, kur civilizacijos vystymasis pasiekė paskutinę ribą, tai yra paskutinę asmens vystymosi ribą, – asmenybių tikėjimas Dievu krito.) Tas būvis, tai yra masės subyrėjimas į asmenybes, kitaip sakant, civilizacija, yra skausmingas. Tai patvirtina Gyvos Dievo idėjos praradimas. Antras patvirtinimas, kad tai yra liga, yra tai, kad žmogus šioje būsenoje jaučiasi blogai, nerimauja, praranda gyvo gyvenimo šaltinį, nejaučia tiesioginių pojūčių ir viską suvokia.

Jeigu šitoje būsenoje žmogui nebūtų nurodytas tikslas – man rodos, jis visa žmonija išprotėtų. Nurodytas Kristus. (Nė vienas ateistas, ginčijęs dieviškąją Kristaus prigimtį, neneigė, kad JIS – žmonijos idealas. Paskutinis žodis – Renanas. Tai ypač nuostabu.)

Koks to idealo įstatymas? Grįžimas į betarpiškumą, į masę, bet laisvas, ir ne dėl valios, proto, ne dėl suvokimo, o dėl tiesioginio, siaubingai stipraus, nenugalimo pojūčio, kad tai siaubingai gera.

Ir keistas reikalas. Žmogus grįžta į masę, į tiesioginį gyvenimą, reiškia, natū-

⁸ Достоевский Ф.М., *Собр. соч. в 15-ти тт.* Т. 15, с. 774–776.

ralių būseną, bet kaip? Ne dėl autoritetų, o priešingai, labiausiai savavališkai ir sąmoningai. Aišku, kad ta aukščiausia savi-valė tuo pat metu yra ir aukščiausias savo valios atsisakymas. Čia ir yra mano valia, kad neturėt valios, nes idealas nuostabus.

Koks idealas?

Pasiekti pilną sąmonės ir vystymosi galybę, pilnai suvokti savo *aš* – ir atiduoti *viską* sava valia *visiems*. Iš tiesų, ką geresnio gali padaryt *visa* gavęs, *visa* suvokęs ir *visa* galintis žmogus? Jei jūs paliksite jį padalinto į asmenybės būvyje, tai daugiau *pilvo* nieko negausite. Socialistai nežiūri toliau pilvo. O mūsų „Jaunoji Rusija“ – paskutiniaisiais metais tik ir stengiasi iš visų jėgų įrodyt, kad nieko daugiau už jį ir to, kas jame, ir nėra. Tegu tik jie pabando juos neigti. Bet jie ir neneigs. Jie *išdidžiai* prisipažįsta: batai geriau nei Šekspyras, apie sielos nemirtingumą gėda kalbėti ir t. t. ir t. t. O pagal Kristų gausite:

Yra kažkas žymiai aukščiau už dievą-pilvą. Tai – būti netgi savo *aš* viešpačiu ir šeiminku, paaukoti tą *aš*, atiduoti jį – visiems. Yra šioje idėjoje kažkas ypatingai nuostabaus, saldaus, neišvengiamo ir nepaaiškinamo.

Būtent nepaaiškinamo. Jei tik socialistas pradės aiškint, – jis sakys: jei įsivaizduosim, kad kiekvienas atiduoda *viską*, net save, net savo *aš* visiems, tai reiškia, nebus vargšo, o visi bus baisiai turtingi. Ir pame-luos socialistas grubiai, šlykščiai ir pilvo-tai. Ir nors iš tiesų visi bus turtingi, bet tuo socializmas ir pasibaigia. Bet taip ir būti negali, nes socialistas net įsivaizduoti negali, kaip savanoriškai galima atiduoti save už visus, pagal jį, tai nedora. O kad už atlyginimą – tai jau galima, tai dora. Bet čia ir visas reikalas, visa ta krikščionybės begalybė lyginant su socializmu kaip tik ir

yra, kad krikščionis (idealas) viską atiduodamas pats sau nieko nereikalauja.

Maža to: jis net priešinasi atlyginimo idėjai, honorarui, ją supranta kaip nesąmonę ir priims atlygį tik iš meilės duodančiajam arba todėl, kad jaučia mylėsiąs duodantįjį dar stipriau (naujoji Jeruzalė, apsikabinimai, žalios šakos).

Nors socializmas net ir tokio krikščionybės paaiškinimo racionaliai nebuvo pasiekęs, pasiekę buvo tik kai kurie jo atstovai, ir tie poetai. Vis tik būsimą socialinio skruzdėlyno pagrindą ir normą socializmas supranta kaip sotaus pilvo tikslą, ir todėl – neginčijamos skruzdėlių pareigos, ir aukščiausia jo moralė, *aukščiausias* žmonijos padaršinimas – prozelitų padaršinimas ir įtikinimas, kad tos pareigos saldžios, nes bus vykdomos *patiems sau*, savo interesams, travail, mat, attroyant⁹.

Socializmas pasivadino Kristumi ir idealu, o Kristus čia ar ten... netikėkit Apokalipse.

Socializmas yra paskutinis, šalia idealo esantis asmenybės vystymasis, bet ne norma, tai yra aukščiausio laipsnio sąmoningai išsivysčiusių asmenybių vienetai, aukščiausiam laipsnyje taip pat susijungę, jie vardan grožio idealo įsitikins tiek protu, tiek ir visa žmogaus visuma (tai yra visu žmogumi tiesiogiai), kad aukščiausias savęs panaudojimas – net savęs paaukojimas.

Patriarchališkumas – pirminė stadija. Civilizacija – vidurinė, pereinamoji. Krikščionybė – trečias ir paskutinis žmogaus laipsnis, bet čia baigiasi vystymasis, pasiekiamas idealas, vadinasi, jau vien logiškai, jau vien todėl, kad gamtoje viskas matematiškai tikslu, vadinasi, čia negali būti ironijos ar pašaipos, – yra būsimas gyvenimas.

⁹ Darbas [...] patrauklus (*pranc.*)